

Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bi'nin Hadis İlmindeki Yeri*

Tuğba ALTUNCU**

ÖZ

İslâm bilgi, düşünce ve ahlâkına dair temel birikiminin ikinci nesli olan tâbiîn, sahâbe neslini görerek onların hayatlarını ve ilmi birikimlerini yakından takip etmiştir. Elde ettikleri malzemeyi fikhî mezheplerin temellerinin atıldığı, çeşitli dini ilimlerin müstakil bir hüviyet kazanıp teşekkül etmeye ve usûlünün oluşmaya başladığı sonraki dönemlere aktarmak suretiyle önemli ve zor bir görev üstlenmişlerdir. Bugün elimizde bulunan en eski eserlere kaynaklık etmesi nedeniyle onlara atfedilen her türlü bilgi, düşünce ve uygulamanın dönemin özellikleri de göz önünde bulundurularak ele alınması ve dikkatlice incelenmesi gerekmektedir. Bu yönüyle çalışma, muhaddis kimliğiyle şahsı merkeze alan bir anlama çabası ve bir tarih/dönem incelemesidir. Tarihin, bir hareketlilik içerisinde gerçeğin en muhtemel anlatımı olması, büyük ölçüde kaynakların mevcudiyetine ve incelemenin sebep-sonuç ilişkisine dayanmasına bağlıdır. Ancak sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik, ideolojik ve kişisel unsurlarıyla tarihi incelemelerdeki “nedenler” oldukça çok ve karışıklık arz etmekte; doğru eğilimi tespit etmek, bunlar arasında analiz yapabilmek, bağlamı tespit edebilmek için oldukça fazla veriye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda İslâm kültürüne ait klasik yazılı eserlere mümkün olduğunca başvurulmuş, toplanan veriler ile Şa'bi'nin hayatı ve hadis ilimlerine katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âmir eş-Şa'bi, Tâbi'in, Hadis, Re'y, Kûfe.

* Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam etmekte olan “Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bi Özelinde Sünneti Anlamada Ehl-i Re'y Ehl-i Hadis Yaklaşımları” başlıklı doktora tezinden derlenmiştir.

** Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Res. Asst., Dokuz Eylül University, Faculty of Theology, Department of Core Islamic Studies, tugba.altuncu@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1689-2088>.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 21/04/2021

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 07/06/2021

The Position of Âmir bin Sharahil al-Sha'bi in the Hadith Science

ABSTRACT

Tabi'in, the second generation of the basic accumulation of Islamic knowledge, thought and morals witnessed the generation of the Companions and followed their lives and scientific knowledge closely. They undertook an important and challenging task by transferring the scientific material they obtained in different ways to the later periods when the foundations of the fiqh sects were laid and various religious sciences emerged, gaining separate identities and constructing their procedures. They are the resources of the oldest works we have today; therefore, all kinds of information, thoughts and practices attributed to them should be discussed and carefully examined, considering the characteristics of the period. This study, on that sense, is an effort to understand which centralizes the person with his identity of muhaddith and is a history/period analysis. In a dynamism, the fact that history is the most presumptive narration of the reality is largely dependent on the availability of resources and cause-effect relationship of the study. However, causes in historical analyses with their social, cultural, political, economical, ideological and personal aspects are numerous and complex; quite a lot of data is needed to determine the right trend, to make analyses among them, to determine the context. For this reason, in our study, classical written works of Islamic culture were used as much as possible, and with the collected data, it was tried to determine Sha'bi's life and his contributions to hadith sciences.

Keywords: Âmir al-Sha'bî, Tâbi'in, Hadith, Ra'y, Kufa

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in vefatının ardından, râşid halifeler döneminde Arap Yarımadası'nın büyük bir bölümünde tamamlanan fetih hareketleri¹, kuzeyde Bizans, doğuda ise Sâsânîler olmak üzere devrinin iki önemli siyasal gücünü karşısına alarak devam etmiş; Müslüman Arap toplumu yeni ihdâs edilen kurumlarıyla; ilim, kültür, sanat gibi çeşitli alanlarda bu iki medeniyete rakip güçlü bir devlet olma yoluna girmiştir. Böylece İslâm Devleti'nin genişleme süreci, siyasal açıdan merkezi otoriteye şiddetle ihtiyaç duyulduğu, ancak -kurumsallaşmada olduğu gibi,

¹ İlerleyen fetih hareketleri için bkz. Chronas: Enter History, "Chronas", *chronas.org* (30 Mart 2020).

dini ve fikri tartışmalarda- “yeni” olan ile Arap geleneğinin çatıştığı; sosyal açıdan ise topraklarına farklı dil, din, düşünce ve kültür altyapısına sahip unsurların katılmasıyla heterojen ve düzensiz bir yapıya dönüştüğü bir süreçtir. Bir yandan “öteki”nin karşısında var olmaya, varlığını sürdürmeye ve tüm azametiyle gücünü göstermeye çalışırken, diğer taraftan da siyasi istikrarsızlıklar, itikadi sorunlar, fıkhi problemler, yeni sorunlar ve düşünceler karşısında kırılmaların yaşandığı sancılı bir dönemdir. Bu çoğulcu yapı ve İslâm düşünce evrenine girmeye başlamış olan yabancı unsurlar, kurumsallaşmada olduğu gibi dini, fikri ve ilmi konularda istikrarı sağlayacak bir usûlü (metodolojiyi) de gerekli kılmaktaydı. İlmî ve dinî konularda istikrarın teminatı olan usûl ile birlikte muayyen terminolojiyi tesis için en sağlam bilgi alt yapısı ve sabiteler ise elbette Kur’ân, sünnet, hadis ve ilk iki neslin sözlü-fiili tutumları olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan bakılınca İslâm bilgi ve pratiğinin kurgusunda, ictihâd, söz ve fiilleri esas alınanlardan birisi de ikinci nesil tâbiînin önde gelen sembol isimlerinden olan Âmir eş-Şa'bi'dir.

Hicrî ilk asrın ikinci çeyreğinden ikinci asrın başlarına kadarki bir zaman diliminde yaşamış olan Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bi de döneminin çalkantılı olan siyasi ve toplumsal olaylarının büyük bir bölümünde yer almış; kadim ulemâ tarafından takrir edildiği gibi, mevcut kargaşa döneminde ilmi koruyabilmek için râvilerin durumları hakkında araştırmalar yapan ve isnad sistemini başlatan ilk kişi olarak tanınmıştır. Yaklaşık beş yüz sahâbeyi görmüş pek çoğundan hadis nakletmiş olan Şa'bi, ilmi birikimi, zekâsı, şiir ve hikmetli sözlere düşkünlüğü, firâseti, ahlaki kişiliğiyle ilim meclislerinin önemli isimlerinden biri olmuştur. Çok sayıda sahâbinin bulunduğu bir dönemde büyük bir ders halkasına sahip olması ve sahâbe nesli tarafından kendisinden övgüyle söz edilmesi, onun ilmi yetkinliğinin sahâbe nazarındaki değerini de ortaya koymaktadır.

Hakkında bilgi vermeyi gerekli gördüğümüz konuyla ilgili olarak ülkemizde daha önce yayınlanmış üç önemli çalışma da bulunmaktadır.²

² Şa'bi'yi konu alan Türkiye'de yapılmış çalışmalar için bkz. Ahmed Ürkmez, “Tarih Kaynaklarından Özgün Bir Hadisçi Portresi: Şa'bi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2009), 123-152; Hüseyin Kahraman, *Ebl-i Re'y Yurdu Kâife'de Özgün Bir Hadis Alimi Âmir eş-Şa'bi* (Bursa: Emin Yayınları, 2019); Cahid Kara, “Âmir eş-Şa'bi'nin Siyer Kaynaklarındaki Rivayetlerinin Muhteva Açısından

Bunlardan ilki Ahmed Ürkmez'in "*Tarih Kaynaklarından Özgün Bir Hadisçi Portresi: Şa'bî*" isimli makalesidir. Bu makalede Şa'bî'nin kişiliği, akranları, siyasilerle ilişkileri, hadis ilminde kullandığı bazı metodları, klasik hadis problemlerine yaklaşımı, râvi olarak hakkında yapılan değerlendirmeler gibi konular ele alınmış; rivâyetlerinden örnekler verilmiştir. İkincisi ise Hüseyin Kahraman'ın oldukça kapsamlı *Ehl-i Re'y Yurdu Kûfe'de Özgün Bir Hadis Alimi Âmir eş-Şa'bî* adlı eseridir. Eserde hicrî ilk asır Kûfe'sinin coğrafî, toplumsal, siyasi ve kültürel özellikleri, Şa'bî'nin yetiştiği ortam, Hadis ilminde usûl-adab ile ilgili görüş ve uygulamaları, Kütüb-i Sitte içerisinde rivâyet ettiği hadisler ve Şa'bî'nin fikhî düşünceleri ele alınmıştır. Üçüncü çalışma da Cahid Kara'nın "*Âmir eş-Şa'bî'nin Siyer Kaynaklarındaki Rivâyetlerinin Muhteva Açısından Değerlendirilmesi*" isimli makalesidir. Makalede Şa'bî'nin siyer kaynaklarındaki rivâyetleri şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir.

Elinizde bulunan çalışmada ise Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî'nin sünnet anlayışı ve devrinin önemli meseleleri karşısındaki tutumu klasik hadis usûlü ve tabakât eserlerindeki görüşlerinin izi sürülerek ele alınacaktır. Çalışmamızın amacı ehl-i re'y ehl-i hadis ayrımının baş göstermeye başladığı dönem içerisinde onun ilmi yaklaşımını ve hadis usûlü ile ilgili görüşlerini ortaya koyabilmektir. Bu minvalde öncelikle onun hayatı, ilmi kişiliği, re'y ve kıyasa bakışı, hadis usûlüne katkı sağlayan görüşleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Makalenin hacmini aşmamak adına Şa'bî'nin hayatı ile ilgili değerlendirme yoluna gidilmeyecek sadece kısa bilgi vermekle yetinilecektir. Çalışmamızın temel iddiası, Şa'bî'nin "akla dayalı kişisel görüş" anlamında re'y karşıtı olmadığını ayrıca hadis usûlünün oluşumuna görüş ve uygulamalarıyla katkı sağladığı ortaya koymaktır.

1. Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî'nin Hayatı

Ebû Amr künyesi ile ma'ruf Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî'nin doğduğu tarih ile ilgili hicrî 17 yılından hicrî 32 senesine dek birbirinden farklı pek çok yıl zikredilmektedir.³ Bununla birlikte genel kabul, onun Hz. Ömer'in

Değerlendirilmesi", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/17 (2020), 15-42.

³ Ebû Amr Halife b. Hayyât, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1397), 149; Ebu'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b.

halifeliği döneminde⁴ Kûfe'de yedi aylık⁵ veya ikiz olarak⁶ doğduğu yönündedir. Soyü Yemen'de hüküm süren Himyerîler'den *Hassân b. Amr*⁷ b. *Kays b. Muâviye b. Cüşem b. Abdüşems b. Vâil b. Gavs b. Katan b. Arîb b. Zübeyr b. Eymen b. el-Hemeysa b. Himyer*'e dayanmaktadır. Bu kişi Yemen'de Himyerî Hanedanlığının sosyal ve idari yapısında önemli bir konuma sahip, geniş bir bölgeye hâkim olan ve "kayl" adı verilen reislerindedir. *Hassân b. Amr*'ın çocukları Hemdân kabilesinin arasına karışmışlar, onların neslinden Yemen'de ikamet edenler *Âl-u Zî Şa'beyn*, Kûfe'de ikamet edenler *Şa'biyyûn*, Mısır ve Mağrib'te ikamet edenler *el-Uş'ûb*, Şam'da ikamet edenler *Şa'banîyyûn* olarak isimlendirilmiştir. Âmir b. Şerâhîl de bu kabilenin Kûfe'ye yerleşen kolu olan *Şa'biyyûn*'a mensûb olduğu için eş-Şa'bi nisbesi ile meşhur olmuştur. el-Himyerî, el-Hemdânî, el-Kûfî ve el-Kibârî onun sahip olduğu diğer nisbeleridir.⁸ Tabakât eserlerindeki kullanım daha çok "Âmir b. Şerâhîl" şeklinde olmakla birlikte "Şerâhîl" isminin babasına mı yoksa dedesine mi ait olduğu hususunda birtakım ihtilaflar bulunmakta, bazı kaynaklarda babasının adı,

Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrût: Dâru's-Sâdir, ts.), 3/15; M. Yaşar Kandemir, "Şa'bi", *DİA* (İstanbul, 2010), 38/217. Halife b. Hayyât'ın eserinde görüldüğü gibi bazı yayınevleri ve nâşirler yayınladıkları eseri aslı adına aykırı olarak müellifin adına izafe ederek isimlendirmektedirler. Orijinal isimde yapılan bu değişikliğin hatalı olduğunu ifade etmeliyiz. Daha sonra referans vereceğimiz bazı eserlerde de görülebilecek yazım hatalarını eserin ulaşılmasını kolaylaştırmak adına hatanın farkında olarak neşirdeki şekliyle kullanacağız.

⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men lehû Rivâye fî'l-Kütübî's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme - Ahmed Muhammed Nemir Hatîb (Cidde: Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslamiyye, 1413/1992), 1/522.

⁵ Ebû Gavs Muhammed Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsü Terâcim*, nşr. Zübeyr Fethullah (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 3/251.

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Haşîmi İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrût: Dâru Sâdir, 1968), 6/247.

⁷ Bazı kaynaklarda *Hassân b. Amr*'ın adı, *Şa'ban b. Amr* olarak da zikredilmektedir. Bkz. Zeynüddîn Ebû Bekr Muhammed b. Musa el-Hâzîmî, *Ucâletü'l-Mübtedî ve Fudâletü'l-Müntehâ fî'n-Neseb*, thk. Abdullah Kennûn (Kahire, 1973), 78.

⁸ Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed el-Verrak Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-Esmâ'* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1421/2000), 2/778; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, thk. Zekerîyyâ Umeyrât (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/63.

“Abdullah” olarak zikredilmektedir.⁹ Babası Kûfe şehrinin ilk kurrâlarından,¹⁰ annesi ise Sâsânîler ile yapılan Kâdisiye yahut Celûlâ savaşı esirlerindedir.¹¹

Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını râşid halifeler döneminde geçiren Şa’bî’nin yaşı gereği Hz. Ali dönemine kadarki süreçte ve hemen sonrasında ortaya çıkan siyasi olaylardaki yaklaşımı kaynaklarda yer almamaktadır. Onun içerisinde yer aldığı toplumsal olaylar daha çok hilafetin saltanata dönüştüğü Emevîler dönemine rastlamaktadır. Şa’bî hayatı boyunca dokuz Emevî halifesinin idaresine şahit olmuş, bu dönem içerisinde yaşadığı Kûfe şehri zaman zaman Emevîlerin aleyhinde gelişen çeşitli isyanların ve muhalefet hareketlerinin en yoğun olduğu bir bölge haline gelmiştir. Şehrin askeri konumunun, sosyal yapısının ve ekonomik durumunun da isyanlarda önemli etkisi olduğu düşünülmelidir.

Şa’bî gençlik yıllarında, Abdullah b. Zübeyr (ö.73/692) tarafından Kûfe valisi olarak atanan Abdullah b. Yezid el-Hatmî ve Abdullah b. Mutî’ el-Adevî’nin katiplik görevini yerine getirmiştir.¹² Haccâc’ın Irak bölge valisi olarak görev yaptığı yıllar ise Şa’bî’nin ve Emevî aleyhtarî Kûfelilerin katı bir siyasi otoritenin altında yaşadıkları bir zaman dilimini göstermektedir. Şa’bî’nin, Haccâc’ın mü’min bir kişi olduğunu söyleyen bir kimseye “*Ben de onun Allah’ı inkâr edip tağuta iman ettiğine şabitlik ederim*”¹³ demesi ve “*Emevîlerle günah endişesi yaşamaksızın savaşın. Yeryüzünde onlardan daha zâlim ve hükümünü zulüm ile idare eden başka bir kavim*

⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbn Maîn, *Târîhu İbn Maîn (ed-Dûrî rivayeti)*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Mekke: Merkezu’l-Bahsi’l-İlmî ve İhyâu’t-Turâsi’l-İslâmî, 1399/1979), 3/573; Ebû Bekr Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrût: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1422/2002), 14/143.

¹⁰ Fritz Krenkow, “Şa’bî”, *İslâm Ansiklopedisi - İslâm Âlemi, Tarîh, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı* (İstanbul: MEB Yayınları, 1979), 11/266.

¹¹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk* (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1407), 2/470; Ebu’r-Rebî’ Süleyman b. Mûsâ el-Kelâî, *el-İktifâ’ bimâ Tedammenehû min Meğâzî Resûlillâh ve’s-Selâseti’l-Hulefâ*, thk. Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali (Beyrût: Âlemü’l-Kütüb, 1417), 4/260.

¹² Ebû Hâtîm Muhammed el-Bustî İbn Hibbân, *Meşâhîru Ulemâi’l-Emsâr ve A’lâmu Fukahâi’l-Aktâr*, thk. Merzûk Ali İbrahim (Mansûra: Dâru’l-Vefâ, 1411/1911), 77.

¹³ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvame (Dâru’l-Kible, 1427/2006), 16/91.

*bilmiyorum.*¹⁴ sözleri de muhtemelen bu döneme aittir. Nitekim Şa'bi'nin Muhtar es-Sekafi olayı ve İbnü'l-Eş'as önderliğindeki Cemâcim vakası gibi Emevî karşıtı isyanlara katıldığı görülmektedir.¹⁵ Dönemin baskıcı yapısı ve siyasi konjonktürü gereği hayatı boyunca Medine, Şam, Fergana gibi çeşitli beldelere giderek gizlenmek zorunda kalmıştır. Şa'bi'nin Emevîlere karşı katıldığı ayaklanmalar bastırılınca Haccâc'dan af dilemesi üzerine Haccâc kendisini affetmiştir. İlmi ve faziletli kişiliği sayesinde Abdülmelik b. Mervân'ın en yakınındaki kişilerden biri olan, halifenin çocuklarının ilmi ve terbiyesiyle ilgilenen Şa'bi, Emevî idaresinde Kûfe kadılığı, beytül-mal memurluğu, çeşitli devletlere elçilik vazifesi gibi önemli görevler ifa etmiştir.

Neşeli, nüktedan, konuşmayı seven, şakacı bir mizaca sahip olmakla birlikte, zaman zaman karşılaştığı menfi hadiseler veya çirkin gördüğü olaylara sert tepkiler vermekte, ağır eleştiriler yapmaktadır. Şa'bi, fiziki yapı olarak oldukça zayıf ve kısa boyludur.¹⁶ Yaşlılığı esnasında görme yetisini büyük ölçüde kaybetmiştir.¹⁷ Kûfe'de aniden rahatsızlanarak bir cuma günü vefat eden Şa'bi'nin vefat ettiği yıl hakkında h.103, 104, 105, 106, 109, 110 gibi farklı tarihler zikredilmektedir. Biyografi yazarları için 103 ve 104 yılı en çok kabul gören tarihler olmuştur.¹⁸ Bununla birlikte Nesefî, Medâin mezarlığında taş bir mezar üzerinde “*Bu Amir b. Şerâbil eş-Şa'bi'nin kabridir*” ibaresinin bulunduğunu söylemektedir.¹⁹ Kûfe ile Medâin şehirleri arasındaki mesafe düşünüldüğünde Nesefî'nin sözünü ettiği bu mezarın makam kabri olabileceği ihtimali akla gelmektedir.

¹⁴ Taberî, *Târîh*, 3/635.

¹⁵ Taberî, *Târîh*, 3/482; Zehebî, *Tezkîretü'l-Huffâz*, 1/66-67.

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/247.

¹⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/337.

¹⁸ Yaşı ve vefat tarihi ile ilgili olarak bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/255-256; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, thk. Hâşim en-Nedvî (Dâru'l-Fikr, ts.), 6/450.

¹⁹ Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Nesefî, *el-Kand fî Zikri Ulemâi Semerkand*, thk. Yusuf el-Hâdî (Vizâratü'l-Evkâf, 1378), 603.

2. İlmî Otoritesi

Şa'bî şöhret elde ettiği Hadis ve Fıkıh ilimleri dışında özellikle Tefsir, Kıraat, Siyer-Megâzi, Cebir, Edebiyat gibi alanlarda da ön plana çıkmış bir âlimdir. Kıraat ilmini Alkame b. Kays (62/682) ve Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den (73/692) arz yoluyla almıştır.²⁰ Şa'bî'nin kıraatine dair gösterilebilecek örneklerden bir tanesi (وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ)²¹ ayetinde geçen (الْعُمْرَةَ) kelimesini merfû olarak okumasıdır. Böylece mana onun kıraatine göre, “*Haccı tamamlayın. Umre ise Allah içindir*” şeklinde, umrenin vacip olmadığına delil olacak hale dönüşmüştür.²²

Arap dili ve Kıraat alanında derin bilgisine rağmen re'y ile açıklama yapmaktan şiddetle kaçınmıştır. Ona göre Kur'an'ı re'y ile açıklayan kişi, rabbine yalan uydurmaktadır.²³ “*Abdullah b. Mes'ûd ve Hz. Ali'nin öğrencilerine ulaştım. Onlar meclisler içerisinde Kur'an'ı tefsir etmekten daha kötü bir şey görmüyorlardı.*” diyen Şa'bî, Hz. Ebû Bekir'den ise “*Allah Teâla'nın kitabı üzerinde bilmediğim halde bir şey söylersem hangi sema beni altında barındırır ve hangi yeryüzü beni üzerinde taşır*” dediğini aktarmaktadır. Ayrıca Şa'bî'nin bildirdiğine göre her ayetin yanına açıklamasını yazan bir kişiyi Hz. Ömer yanına çağırılmış ve mushafını da parçalamıştır.²⁴ Bu nedenle Şa'bî'nin, akranları arasında Kur'an'ı re'y ile tefsir eden İsmail b. Abdurrahman es-Süddî (ö. 127/745) gibi bazı müfessirlerle arasının açık

²⁰ Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri'l-A'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 3/70.

²¹ el-Bakara, 2/196.

²² Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebî Hâtûm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyîb (Suudî Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419/1998), 1/335.

²³ Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ* (Mısır, 1394/1974), 4/321. Kelime ve kavramların ilk devirlerde kullanımı ile bilim dallarının tesisinden sonra üzerlerine yüklenen anlamlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu durumu dikkate alarak ilk devir metinlerindeki “tefsir”, “te'vil” ve “re'y” kavramlarını “salt akla dayalı kişisel beyan” anlamında kullanmak durumundayız. Çalışmamızda kullandığımız bu kavramların, sonraki devirlerde sahip olduğu terminolojik anlamda kullanmadığımızı belirtmek isteriz.

²⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/499,500.

olduğu görülmektedir.²⁵ Öte yandan Şa'bi, Kur'an'ın anlaşılmasına verdiği önemden dolayı, ihtiyaç halinde Hz. Peygamber'e dayandırdığı hadisler yoluyla ayetlerin manalarını açıklamıştır. Yine Kur'an'da anlaşılması güç olan birtakım kelimeleri Arap şiiirleriyle izah etmiştir. Örneğin: (فَإِذَا هُمْ)²⁶ (بِالسَّاهِرَةِ)²⁶ ayetinde geçen (السَّاهِرَةُ) kelimesini “yeryüzü” anlamında olduğunu söylemiş ve Ümeyye b. Ebû Salt'ın (وفيها لحم ساهرة وبحر) “Onun içinde denizün ve yeryüzünün etleri vardı.” beytini örnek vermiştir.²⁷

Şa'bi, siyer ve megâzi bilgisiyle de ün kazanmıştır. Onun megâziye dair rivâyetlerini dinleyen İbn Ömer “Bu kişi anlattığı gazvelerde sanki bizimle birlikteymiş gibi anlatıyor ve onları benden daha iyi biliyor” diyerek onun bu alandaki uzmanlığını tescil etmektedir.²⁸ Hz. Peygamber'e imân eden ilk kişinin Hz. Ebû Bekir,²⁹ ilk defa mescid inşa edenin Ammâr b. Yâsir,³⁰ Rıdvan beyatı sırasında Rasulullah'a ilk biat eden kişinin Ebû Sinan el-Esedî,³¹ İslâm'da ilk defa öşür vergisini vazedenden kişinin Hz. Ömer,³² hutbeyi ilk defa oturarak okuyan kişinin Muâviye olduğu³³ gibi Şa'bi'nin çok sayıda rivâyeti İslâm Tarihi ve Siyer kaynaklarında yer almaktadır. O, İslâm öncesi döneme ait Arap dil, kültür ve yaşayışına dair pek çok haberin de kaynağı durumundadır. Arap yazısının ilk defa Harb b. Ümeyye tarafından yazıldığı, yazının kökeninin ise Hireliler yoluyla Enbar halkına dayandığını bize Şa'bi bildirmektedir.³⁴ Bugün elimizde bulunan eserlerin büyük çoğunluğunda onun tarihi aydınlatan bilgiler vermesi bu alandaki uzmanlığını ortaya koymaktadır.

²⁵ Ebû Abdillâh eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, thk. Muhammed b. Alî el-Ezherî (Kâhire: Dâru'l-Fârûk, 1434/2013), 2/62.

²⁶ en-Nâzi'ât, 79/14

²⁷ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1432/2011), 8/408.

²⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/70.

²⁹ Taberî, *Târîb*, 1/539.

³⁰ Ebû Muhammed Abdulmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ vd. (Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbi'l-Halebî, 1375/1955), 1/498.

³¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, 2/316.

³² Ebû Ubeyd el-Herevî Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, thk. Ebû Enes Seyyid b. Receb (Riyâd: Dâru'l-Fazîle, 1428/2007), 2/206.

³³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 19/514.

³⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 19/538.

Şa'bî, hesap ilmini Hz. Ali'nin talebesi Hâris el-A'ver'den öğrenmiştir. Gerek hadis ve fıkıh bilgisi gerekse matematik alanındaki yetkinliği nedeniyle; zekât, miras gibi hususlarda görüşlerine sıklıkla başvurulmuştur. Sahip olduğu devlet görevi sebebiyle kendisinde hazineye ait bir hesap defteri bulunmaktaydı ve bu defter üzerinde yoğun mesâi harcardı.³⁵ Şa'bî şiire ve hikmetli sözlere de oldukça düşkündür. Nitekim “*En az rivâyet ettiğim şey şiirdir. Bununla birlikte, istesem tekrarlamadan sizce bir ay boyunca devamlı şiir okuyabirim*”³⁶ diyerek edebiyat konusundaki birikimini ortaya koymaktadır. Abdülmelik b. Mervân kendisine “*Arapların manası en derin sözleri nelerdir?*” sorusunu sorunca Şa'bî cevaben; İmriü'l-Kays, Züheyr, Nâbiğa, Adî b. Zeyd, Tarfe, Abîd, Lebîd, A'sâ, Hutay, Hâris b. Amr ve Şemmâh'a ait şiirleri arkası arkasına okumuştur.³⁷ Şa'bî'nin yetmiş yedi yaşında iken dahi hala şiir ile ilgilendiği ifade edilmiştir.³⁸ Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in ve Hz. Ali'nin de şair olduğunu³⁹ belirten Şa'bî zaman zaman sahâbenin söylediği çeşitli şiirleri de rivâyet etmektedir.⁴⁰ Öte yandan şiirlerin nass olarak algılanmasına engel olmak için başında besmele yazılmasını kerih görmektedir.⁴¹

Şa'bî'nin *el-Megâzî, Ferâiz ve'l-Cirâhat, el-Kifâye fi'l-İbâde ve't-Tâa, Kitâbu Şûrâ ve Maktelü'l-Osman* adlı eserleri mevcuttur.⁴² Ayrıca Kuteybe b. Müslim'in huzurunda ezberinden naklettiği bir kitabı olduğu bilinmektedir.⁴³ Bu eserlerin hiç birisi günümüze ulaşmamıştır.

³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/248.

³⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 12/224.

³⁷ Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen ed-Dımeşkî İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, thk. Amr b. Ğurâme el-Amravî (Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 25/391.

³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/255.

³⁹ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Edeb*, nşr. Muhammed Rıdâ el-Kahvecî (Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1420/1999), 346.

⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 18/344.

⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 13/319.

⁴² Fuad Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî* (Câmiatü 'l-İmam Muhammed b. Suûd, 1411/1991), 2/69.

⁴³ Ebû'l-Hâsin'den nakledildiğine göre Şa'bî vefat ettiğinde yanında sadece el-Ferâiz ve'l-Cirâhât vardır. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 12/226.

3. Re'y ve Kıyasa Bakışı

Tabiîn dönemi, ortaya çıkan sorunlara çözüm üretilmesi amacıyla naklin yanında re'y kullanımının da öne çıktığı bir zaman dilimidir. Bununla birlikte dini otoriteye dayanmayan, “nass”ın onamasından geçip meşruiyet kazanmayan bir görüşün değişen toplumsal şartlar ve yoğun insani faaliyetler karşısındaki durumu hakkında ihtilafların ortaya çıktığı görülmektedir.

Re'y ile özdeşleşen Irak; Hadis ile ön plana çıkan Hicaz bölgesel ekollerinin oluşma sürecinde şehirlerin sosyo-kültürel yapısının ve kültür coğrafyasının katkıları yadsınamaz bir gerçektir. Irak bölgesinin her biri kendisine has örfü, düşüncesi, algılayışı ve kültürü olan farklı unsurlardan oluşması; eski medeniyetlerden kendilerine miras kalan felsefe ve bilimsel faaliyetlerin yurdu olması; bu bölgede re'y ve kıyas gibi akli muhakeme metodlarının zorunlu olarak doğal bir süreç içerisinde gelişmesine zemin hazırlamıştır. Öte yandan Hicaz bölgesinin Peygamber yurdu ve İslâm'ın neş'et ettiği yer olarak çok sayıda sahâbîye ev sahipliği yapması, hadis malzemesinin diğer bölgelere nazaran burada daha yoğun olmasını sağlamıştır. Medine ekseninde gelişen ilim merkezinin dış etkilerden ve yabancı kültürlerden ârî; tek bir üst kimliğe ve aynı kültüre sahip insanların bir araya gelip oluşturdukları ortak bir geleneğe sahip olması nedeniyle yeni sorunlar burada oldukça sınırlı kalmıştır. Ortaya çıkan sorunlar ise geniş hadis/sünnet malzemesi ve yerleşik örf içerisinde kolaylıkla çözüme kavuşturulabilmiştir. Bununla birlikte gerek Irak bölgesinde gerekse Hicaz bölgesinde, ortaya çıkan genel fıkhi görünümün aksine atfedilen çok sayıda kişi mevcuttur. Bunun bir örneği olarak da Şa'bi gösterilmektedir. Şa'bi'nin re'y ve kıyas gibi düşünce metodları ile öne çıkan bir şehirde yetişmesine ve kendi ilmi yaklaşımında bunlara sıklıkla yer vermesine rağmen, akli muhakeme yollarına dair çok sayıda olumsuz söz söylemesi birçok müellif tarafından onun ehl-i hadis içerisinde değerlendirilmesine neden olmuştur.

Şa'bî'nin;

- ‘Din Hz. Peygamber’den aktarılan rivâyetlerden oluşmuştur. İlim talep eden bir kişi için bu nakiller en güzel şeydir. Sizler, hadisten ve hadîşçilerden asla yüzünüzü çevirmeyin. Re’y geçedir. Hadîs ise gündüz.’⁴⁴
- ‘Re’y taraftarlarının sana Hz. Peygamber’in ashâbından naklettiklerini al. Re’yelerine göre söylediklerine gelince at gitsin.’⁴⁵
- ‘Re’y ile konuşmaktansa şarkı söylemeyi tercih ederim.’⁴⁶
- ‘Kıyas yapmaktan sakınılmalıdır. Çünkü kıyas yapan kişi dine ilavelerde bulunur.’⁴⁷
- ‘Re’y leş hükmindedir. Mecbur kalırsan yersin.’⁴⁸

gibi sözleriyle, Irak uleması arasında re’y ve kıyasa karşı en şiddetli tavır sergileyen âlimler arasında gösterilmektedir.⁴⁹

Sözlük anlamı itibarıyla, bilmek, düşünmek, zannetmek, şahsi kanaat, inanç gibi anlamlara gelen “re’y” kelimesi, ilk asırlarda lügavî manasına uygun bir şekilde kullanılmış, ancak itikadi ve siyasi mezheplerin ortaya çıkmasıyla birlikte özellikle hicrî birinci asrın sonlarına doğru “bid’at”, “hevâ” gibi anlamları da taşımaya başlamıştır. Bu nedenle tabiîn dönemi âlimleri için re’y kullanımının ameli ve itikadi alanda kullanılmasına dayanan iki farklı anlamı olduğunu ortaya koymak, methedilen veya yerilen re’yin aynı şeye karşılık gelmediğini belirtmek gerekmektedir. Nitekim ilk dönem âlimlerinin re’y karşıtlığı; akla, zanna, kişisel ve ictihâdi yoruma kapalı olan itikadi ve gaybi konularda söz söyleyen kişilere yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Daha çok

⁴⁴ Muhammed Cemâlüddin el-Kasimî, *Kavâidu’t-Tabdîs min Funûni Mustalabi’l-Hadîs* (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 51.

⁴⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/251.

⁴⁶ Darimi, *Mukaddime*, 17 (hn:108).

⁴⁷ Abdulvehhab b. Ahmed Şa’rânî, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ* (Mısır, 1315), 1/37.

⁴⁸ Salih b. Muhammed el-Fellânî, *İkâzu Himem Evlâ’l-Ebsâr li’l-İktidâ bi Seyyidi’l-Muhâcirîn ve’l-Ensâr* (Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, 1398), 63.

⁴⁹ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Te’vîlu Muhtelifi’l-Hadîs* (el-Mektebetü’l-İslâmî, 1420/1999), 109.

Kûfe ve çevresinde yaygın olan Haricîlik, Kaderiyye, Mu'tezile gibi bid'at fırkası olarak nitelenen grupların içerisinde yer aldığı kelâmî tartışmaların akıl ve re'y ile yapıldığı göz önüne alındığında re'y karşıtı ifadelerin özel sebebi daha anlaşılır olacaktır. Bu nedenle sonraki asırlarda telif edilen eserlerde rivâyetler vasıtasıyla ilk dönem âlimlerinin özel sebeplerle kullandığı kavramlara, geniş anlamlar yükleyerek nisbet edilmesi hususuna daha dikkatli yaklaşılması gerekmektedir.

Şa'bi'nin ameli konularda "re'y"e yaklaşımı ise farklı şekilde ele alınmayı gerekli kılmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatının ardından ilk Müslüman nesiller tabii olarak İslâm'ı koruma ön görüşü ve psikolojisiyle hareket etmişlerdir. İslâm'ın içerisine dinden olmayan bir şeyi dahil etmeme hedefi, bir kesim ilim ehlini nassların lafzî/zahirî sınırları içerisinde kalarak re'y kullanımı hakkında bazı endişeler taşımalarına yol açmıştır. Şa'bi'nin hayatı incelendiğinde "akla dayalı kişisel görüş" anlamında re'y'e önem verdiği ancak hataya düşmemek, yanlış karar vermemek adına görüşlerini gelişigüzel bir şekilde ortaya koymadığını göstermektedir. O, hakkında nass bulunmayan gerçekleşmemiş farazî olaylar karşısında hüküm vermenin yanlışlığını vurgulamaktadır. İhtiyaç durumunda ise oldukça temkinli davrandığı görülmektedir. Nitekim günlük yaşantısında konuşkan ve şakacı bir mizaca sahip olan Şa'bi'nin, kendisinden fetva istendiğinde oldukça durgunlaştığı, ciddi bir hal aldığı, yanlış karar vermemek adına fetva vermekten çekindiği aktarılmaktadır.⁵⁰ Yine aynı sebeplerden dolayı nassın bulunmadığı veya nassın açık bıraktığı hususlarda çoğu zaman kendi görüşünü belirtmek yerine bilmediğini sıklıkla dile getirmektedir. Salt b. Behrâm'ın onun hakkında söylemiş olduğu "*Şa'bi'den daha çok "Bilmiyorum" diyen kimseni görmedim*" ifadesi bu durumu teyid eder niteliktedir.⁵¹ Şa'bi'nin düşünce sistemi içerisinde sünnet; kıyas ve re'ye dayanmak suretiyle terkedilemez. Âsârın olduğu bir yerde kıyas gibi akli metotlara başvurmak kişinin yanlış düşebileceği ihtimaliyle dinine zarar vermesine ve helak olmasına sebep olabilir.⁵²

⁵⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnâût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 4/303.

⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâti'l-Kübrâ*, 6/250.

⁵² Ebû Bekir Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Mütefekkih*, thk. Adil b. Yusuf el-Ğarazi (Suudî Arabistan: Dâru İbnî'l-Cevzî, 1421/2000), 1/462.

Öte yandan, Şa'bî'nin yaşadığı dönem ve şehirde İbrâhim en-Nehaî ile arasında hüküm vermedeki ilmi farklılık dikkat çekmektedir. İbrahim en-Nehaî'nin “*Bir hadîs işitiyorum, yüz meseleyi de ona kıyas ediyorum*”⁵³ şeklindeki yaklaşımının yanında Şa'bî'nin kıyas ve ictihâddan önce bahsi geçen mesele üzerinde açık bir nass araması Şa'bî'nin re'yi dışlayan değil eseri önceleyen tutumunun bir sonucudur. Ancak buradan hareketle İbrâhim en-Nehaî'nin ilmi tutumunun rivâyete dayanmadığını söylemek mümkün değildir. Nitekim o, Şa'bî ile devamlı müzakere halindedir. Hatta Şa'bî, İbrahim en-Nehaî'nin gece gelip kendisinden öğrendiklerini gündüz insanlara aktardığını belirtmektedir.⁵⁴ Şa'bî Kûfe, Basra, Hicaz ve diğer şehirlerin hadislerini iyi bilen⁵⁵ ve güçlü rivâyet bilgisi ile karşılaştığı sorunların çözümünde önce hadise dayanan bir âlimdir. İbrahim en-Nehaî ise yalnızca Kûfe ehlinin rivâyetlerini alması nedeniyle Şa'bî'ye nazaran daha sınırlı rivâyet bilgisine sahiptir. İbrahim en-Nehaî'nin Şa'bî ile bir mecliste bulduklarında susup rivâyette bulunmaması ve Şa'bî'yi dinlemesi Şa'bî'nin rivâyet bilgisinin daha kuvvetli olduğunu göstermektedir.⁵⁶

Şa'bî'den nakledilen re'yi hakkındaki menfî ifadelerle rağmen, o fikhî görüşleriyle oldukça şöhret kazanmış bir âlimdir. Biraz sonra bahsedeceğimiz nedenlerden dolayı re'yi zemmeden sözlerinin ameli konulardaki kullanımıyla ilgili olmadığı görülecektir. Nitekim onun, Hz. Peygamber'in ashâbından pek çok kişinin hayatta olduğu bir dönemde büyük bir ilim meclisinin olduğu ve fetva verdiği rivâyet edilmektedir.⁵⁷ Ömer b. Abdülaziz döneminde Kûfe kadılığı vazifesini üstlenen Şa'bî'nin bazı rivâyetlerinde ise akli ve re'yi kullanımını övdüğü, re'yi sahibi olmamayı bir eksiklik olarak değerlendirdiği görülmektedir. “*Bir hüküm üç unsur üzerine inşa edilir. Muhkem bir ayet, ittiba edilecek bir sünnet veya ictihâd ile*

⁵³ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî (Dâru İbn Hazm, 1425/2003), 2/139.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, 3/205.

⁵⁵ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 4/310.

⁵⁶ Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman Takiyyuddîn İbnü's-Salâh, *Ma'rifetü Envâi Ulumi'l-Hadis (Mukaddîme)*, thk. Nureddîn İtr (Suriye: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 239.

⁵⁷ Zehebî, *Sijer*, 4/300-302.

ortaya konmuş bir re'y" dediği nakledilmektedir.⁵⁸ İbn Abdilberr ise onu, hakkında nass bulunmayan konularda re'y ve kıyas kullanarak hüküm veren Kûfe uleması arasında zikretmektedir.⁵⁹

Cessâs, Kûfe âlimlerinin büyük bir bölümünün kıyası Şa'bi'den öğrendiğini, onun kat'î surette re'y karşıtı olmadığını aksine re'y'e başvuran âlimlerden olduğunu belirtmektedir. Cessâs'a göre kişilerin sâhibu re'y veya sâhibu asâr olarak adlandırılması kişinin bireysel formasyonu açısından hangi tarafının baskın olduğuyla ilgilidir. Mescidde bir araya gelerek ilim müzâkere eden İbrâhim en-Nehaî, Şa'bi ve Ebu'd-Duhâ'nın önlerine hakkında herhangi bir rivâyet bulunmayan bir konu gelirse, gözler İbrâhim en-Nehaî'ye çevrilirdi. Bu durum İbrâhim en-Nehaî'nin re'y ve kıyas yönünün diğerlerinden daha kuvvetli olduğunu göstermektedir. Şa'bi ise rivâyetleri hafızasında çok iyi tutan bir kişiydi. Bu yönü daha kuvvetli olduğu için *sâhibu asâr* olarak adlandırılmıştır. Şa'bi'nin "*Kıyas yapan kişi haramı helal, helali haram yapar*" sözünü de değerlendiren Cessâs, Şa'bi'nin kıyası yalnızca hakkında ayet veya hadis bulunmayan konularda caiz gördüğünü; nassın haram saydığını helal yapan veya nassın helal saydığını haram yapan kıyasa karşı olduğunu söylemektedir.⁶⁰

Şa'bi'nin re'y ve kıyası kötileyen sözlerinin pek çoğunun İbrâhim en-Nehaî'nin vefatından sonra akli metodların kullanımıyla tanınan Hammad b. Ebî Süleyman'ın Kûfe mescidinde fetva makamına oturmasından sonra olduğu da ifade edilmiştir.⁶¹ Hammad'ın ashâbiyla mescidde oturup fetvalar verdiğini gören Şa'bi "*Bunlar beni mescidden imtina eder hale getirdiler. Mescidi evimin çöp ve süprüntülerinden daha kötü hale düşürdüler. Bilgisiz topluluk*" diyerek oradan ayrılmıştır. Ancak Şa'bi'nin bu yaklaşımı büyük ihtimalle Hammad'ın re'y kullanımına karşı değil, hadisçilik yönünün zayıf olması ve rivâyetlerinde birtakım hatalar yapması nedeniyle olabileceğini düşündürmektedir. Şa'bi'nin verdiği fetvalar ve

⁵⁸ Ahmed b. Ali Ebûbekir er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-Usûl* (Vizâratü'l-Evkâfi'l-Kuveyt, 1414/1994), 4/67.

⁵⁹ İbn Abdilberr, *Câmi*, 2/162.

⁶⁰ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, 4/67, 68.

⁶¹ Abdulmecîd Mahmûd Abdulmecîd, *el-İtticâbât el-Fıkhyyye inde Ashâbi'l-Hadis fi'l-Karni's-Sâlisi'l-Hicrî* (Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1399/1979), 51.

ortaya koyduğu hükümler akli muhakeme yöntemlerini, re'y ve kıyası tamamen terk etmediğini, fakat sünneti önceleyen bir tutum içerisinde olduğunu göstermektedir.

4. Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî'nin Hadis İlmindeki Yeri

İslâm ilimlerinde önemli bir yeri olan Şa'bî'nin genelde hadis rivâyetindeki ama özelde dirayet açısından Hadis ilmindeki yeri ayrıca ele alınmayı gerektirmektedir. Bu alandaki verilerin tamamına erişmek, ilk iki asra dair neşredilen eserler yanında henüz tozlu raflarda tahkik ve neşir hizmeti bekleyen tarihî mirasın azametini de hesaba katarsak, takdir edilmelidir ki, eksik materyale binaen serdedilecek hükümlerin ve yorumların da ya eksik veya yanlış olma ihtimali her zaman bulunmaktadır. Binâenaleyh biz de bir makale çerçevesinde ve elde ettiğimiz verilerle sınırlı olarak, bu önemli âlimi, özel olarak hadis ilmi açısından tanıtmaya çalışacağız.

4.1. İlim Öğrenme ve Öğretmede Usûl ve Adâbı

Şa'bî'nin tecrübelerine göre ilim elde etmek isteyen bir kişi moral ve motivasyonunu bozacak hüznün ve kederden uzak durmalı, güne erken kalkarak başlamalı, çeşitli beldelere giderek bölgeyi ve ilim ehlini tanımalı ve öğrenme sürecinde aceleci değil sabırlı olmalıdır.⁶² Hz. Ömer'e dayandırarak naklettiği bir rivâyete göre zamanı ifsâd eden üç şeyden biri âlimin yaptığı hatalardır.⁶³ Bu nedenle ilim öğrenme ve onu başkalarına aktarma sürecinde oldukça titiz olunması gerekir. İlim öğrenen bir kişi öğrendiklerini günlük hayatına aktarmalı, davranışlarına yansıtmalıdır. Şa'bî'nin belirttiğine göre hadislerle amel etmek, hadislerin ezbelenmesi hususunda önemli bir yardımcıdır.⁶⁴ Öte yandan, dünyada ve ahirette fayda vermeyecek hususlar terkedilerek zihnin boş ve anlamsız sorular ile meşgul edilmemesi gerekir.⁶⁵ İlim ile meşgul olan bir kişinin aynı zamanda günahlardan sakınması, ahlaki yapısına özen göstererek kişiliğini

⁶² Zehebî, *Sîyer*, 4/300.

⁶³ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Medhal ile's-Süneni'l-Kübra*, thk. Muhammed Ziyaurrahman el-A'zamî (Kuveyt: Dâru'l-Hulefâ lil-Kitâbi'l-İslâmi, ts.), 443.

⁶⁴ İbn Abdilberr, *Câmi*, 1/72.

⁶⁵ Beyhakî, *el-Medhal*, 197.

zedeleleyen söz ve davranışlardan uzak durması gerekir. Fâcîr âlim ve câhil âbiddeden de uzak durulmalıdır. Çünkü onlar, fitneye maruz kalıp da akledemeyen insanlar için âfetdir.⁶⁶ İlmin süsü sahibinin hilm sahibi olmasıdır. Şa'bî'nin, bedeninin rahata ve zevke alıştırılmasının kişiyi öğrenmekten, zihni de ilmi meselelerden uzak tutacağı endişesiyle helal olan bazı şeylerden bile kaçındığı görülmektedir. Unutmaktan korktuğu için et yemeyi bırakması, oruç tutmayı tavsiye etmesi ilim ile meşguliyeti artıran metodlarından bazılarıdır.⁶⁷ Bir hatayı düzeltereği zaman nezaket çerçevesinde bunu yapar, insanların onurunu kırıcı söz, tavır ve davranışlardan sakınırdı. Haccâc'ın kendisine gramer hatası yaparak sorduğu bir soruyu yine gramer hatası yaparak cevaplamıştır. Haccâc soruyu düzeltince o da cevabı düzeltmiş; daha sonra emire karşı küstahlık yapmamak adına bu şekilde cevapladığını söylemiştir.⁶⁸ Şa'bî bilmediği bir hususta “bilmiyorum” demekten asla çekinmezdi. Kendisine böyle söylemekten mahcubiyet duymuyor musun diye sorulunca “*Melekler nasıl ki ‘Ey Rabbimiz! Bizim senin öğrettiklerinden başka bir bilgimiz yoktur’⁶⁹ dediklerinde mahcubiyet duymadılarsa ben de öylece mahcubiyet duymuyorum*” diyerek cevap vermiştir.⁷⁰ “*İlim üç karıştır. İlk karışı elde eden büyüklenir ve onu elde ettiğini düşünür. İkinci karışı elde eden kişi ilmin büyüklüğü karşısında küçülür ve onu tamamen elde edemeyeceğini bilir. Üçüncü karışa gelince onu hiç kimse elde edemez*” demiştir.⁷¹

4.2. Rivâyet Bilgisi

Ali b. el-Medinî, Kûfe’de Abdullah b. Mes’ûd ve öğrencilerinin ilmi tavırlarını en iyi bilen iki kişinin İbrahim en-Nehâî ve Şa'bî olduğunu söylemektedir. İbrâhîm en-Nehâî yalnızca Kûfe ehlinin rivâyetlerini

⁶⁶ Beyhakî, *el-Medhal*, 335; İbn Asâkir, *Târîh*, 25/409.

⁶⁷ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 4/318.

⁶⁸ Ebû Amr Ahmed b. Muhammed İbn Abdi Rabbih, *el-İkdü'l-Ferîd* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1983), 2/6; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Basrî el-Mâverîdî, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din* (Beyrût: Mektebetü'l-Hilâl, 1421), 95.

⁶⁹ el-Bakara 2/32.

⁷⁰ Ebû Hayyan Ali b. Muhammed et-Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-Zebâir*, thk. Vedâd el-Kâdî (Beyrût: Dâru Sâdır, 1408/1988), 4/184; Ebû Ali el-Muhsin b. Ali et-Tenûhî, *Neşvârü'l-Muhâdara ve Abbârü'l-Müzzâkera*, thk. Abbûd es-Sâlicî el-Muhâmi (Beyrût: Dâru Sâdır, 1391/1971), 6/327.

⁷¹ Mâverîdî, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, 84.

almış, Şa'bî ise Hz. Ali'nin, Medine ehlinin ve diğer bölgelerin rivâyetlerini almıştır. Bu durum onun zengin bir hadis literatürüne sahip olmasını sağlamıştır.⁷² Şa'bî'nin hadis musannefatındaki rivâyetleri de bu zenginliği gösterir niteliktedir. Tespitlerimize göre, Buhârî *Sabih*'inde Şa'bî tarafından nakledilen 110 hadise yer vermiştir. Müslim'de 129, Ebû Davud'un *Sünen*'inde 75, Tirmizî'de 77, Nesaî'de 115, İbn Mâce'de 61 rivâyeti bulunmaktadır. Ayrıca İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef* adlı eserinde gerek Hz. Peygamber'e dayandırdığı gerekse sahabe sözlerini veya kendi fetvalarını içeren 2507 rivâyet bulunmaktadır. Abdürrezzak b. Hemmâm es-San'ânî'nin *el-Musannef*'inde bu sayı 890'dır.

4.3. Hadislerin Yazılması Hususundaki Tutumu

Şa'bî'nin yaşadığı asır, Hadis ilminin önemli tartışmalarının vukû' bulduğu, hadisin günümüze intikal aşamalarından kitabet ve tedvîn dönemlerinin yaşandığı asırdır. Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in vefat eden alimlerle birlikte ilmin kaybolabileceği endişesiyle ve özellikle hadis uydurma faaliyetleri karşısında aldığı mühim bir tedbir olan "hafızalarda veya çeşitli yazı malzemeleri üzerindeki hadislerin bir araya getirilmesi" hususundaki resmî tedvîn emri,⁷³ âlimlerin kitabet meselesi konusunda görüş belirtmekten müstağnî kalamayacakları bir ilmi zemin hazırlamış ve omuzlarına önemli bir görev yüklemiştir. İdarecilerin öngörüsü ve isteği ilim insanları arasında karşılık bulmuştur. Eskiden kitabet karşısı olan kimselerin dahi günün şartları gereği kanaatlerini değiştirdiği görülmektedir. Zührî'nin "*İlmin yazılmasını çirkin görürdük. Nihayet bu idareciler bizî kitabete mecbur ettiler. Müslümanlardan hiçbir kimsenin bu ilme ulaşmasına engel olmamamız gerektiğini gördük*"⁷⁴ ifadeleri, diğer bazı konularda olduğu gibi, öteden beri süregelen hadis kitabetine karşı olumsuz kanaatteki bu değişimi özetler niteliktedir.

Şa'bî'nin Kûfe'de kadılık yaptığı ve ömrünün son zamanlarına denk gelen tedvîn döneminde, -şu anki bilgilerimizle- bu faaliyete resmi

⁷² Ebu'l-Hasen Ali b. Abdullah el-Basrî Ali b. el-Medîni, *el-İlel*, thk. Muhammed b. Ali el-Ezherî (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1427/2006), 72.

⁷³ Mehmet Efendioğlu, "Tedvîn", *DİA* (İstanbul, 2011), 40/268.

⁷⁴ Abdurrezzâk b. Hemmam, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403), 11/258; İbn Abdilberr, *Câmi*, 1/155,156.

anlamda bizzat katılıp katılmadığı bilinmemektedir. Ancak Ömer b. Abdülaziz'in babası Şa'bi'nin sohbet arkadaşı Abdülaziz b. Mervan'ın -gerçekleştirmeye fırsat bulamayıp sadece niyette kalan- "hadisleri tedvîn etme" düşüncesine sahip olması, rivâyetin güvenilirliğini koruma hususunda ciddi mesai harcıyarak isnad sistemini başlatan Şa'bi'nin fikrî anlamda bu eyleme katkı sağlamış olabileceğini akla getirmektedir. Münferiden Şa'bi boşanma gibi bazı konulardaki hadisleri bir başlık altında toplamıştır.⁷⁵ Yine megâzi ile ilgili rivâyetleri bir araya getirmiştir. Bütün bunları dönemin ilk tasnif çalışmaları arasında değerlendirmek mümkündür. Bu ve henüz bilemediğimiz diğer konulara dair hadis derlemesine bakılırsa, ilk konusal (ale'l-ebvâb) tasnifi başlatanlardan birinin Şa'bi olduğunu ve mütevazî bir mahiyette de olsa, tasnifin tâbiîn devrinde tedvînle birlikte başladığını da söyleyebiliriz. Bununla birlikte, Şa'bi klasik eserlerde "tâbiîn içerisinde hadislerin yazılmasını hoş karşılamayan âlimler" arasında gösterilmiştir.⁷⁶ Şa'bi'nin ilmin kitabetine dair söylemiş olduğu ve bazı ilim adamları tarafından çelişkili görülen sözlerini, bu tenâkuzu gidermek için, iki kısımda ele almak doğru olacaktır. Zira o bir taraftan "Ben asla beyaz (kağıt) içine siyah (yazı) ile yazmadım. Kim bana bir hadis naklettiyse, onu tekrarlamasına da ihtiyacı duymadım."⁷⁷ diyerek en azından bu sözü söylediği ana kadar yazıyı kullanmadığını, her şeyi ezberlediğini ifade ederken diğer taraftan öğrencilerine "Benden duyduklarımızı bir duvarın üzerine de olsa yazın"⁷⁸ sözleriyle sıklıkla ilmi kaydetmelerini tavsiye etmiştir. Şa'bi, hadisi kastederek, yazı yazmadığına dair sözler sarf ederken, kendisinden genel manada yazının kerihliğine dair bir söz aktarılmamıştır. Bilakis, yazıyı, kalemi metheden ifadeler kullanmış ve kitabeti öğrencilerine tavsiye

⁷⁵ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbu'n-Nevâvî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Beyrût: Mektebetü'l-Kevser, 1415), 1/94.

⁷⁶ Ebû Hayr Muhammed b. Abdurrahmân Şemsuddîn es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs bi-Şerh Elfiyyeti'l-Hadis li'l-İrâkî*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003), 3/32.

⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/249.

⁷⁸ Ebû Yûsuf Ya'kub b. Süfyân el-Fesevî, *el-Ma'rîfe ve't-Târîh*, thk. Ekrem Ziyâ Umerî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981), 3/83.

etmiştir.⁷⁹ Kendi hayatının bir döneminde yazı yazmadığını söylemesi ezberinin kuvvetli olmasıyla yakından ilişkilidir. Hafızasının kuvveti gerek kendisi gerekse akranları tarafından sıklıkla methedilmiştir.⁸⁰ Şa'bî'ye göre yazı, ilmin kaydedilmesidir.⁸¹ Aslolan, hayatta karşılık bulan, insana yön veren, ahlaka ve amele sirâyet eden zihinde olandır. Bu nedenle ezber yazının önüne geçirilmiş, kitabet ilmin kontrol edilmesi ve hadislerin güvenliğini sağlamada bir araç olarak kullanılmıştır.

Şa'bî, Bedir esirlerinden mal varlığı olmayıp 4000 dirhem fidyeyi karşılamaya güç yetiremeyen kişilerin ensarın çocuklarına yazı öğretmekle emrolunduğunu aktarmıştır.⁸² Öte yandan Şa'bî'nin Cabir b. Abdillâh'tan naklettiği rivâyetlerin çoğunun Cabir'in hac menasıkına dair rivâyetlerini topladığı *Kitâbu'l-Mensek* adlı sahifeye dayandığı belirtilmiştir.⁸³ A'zamî de Şa'bî'yi Hz. Ali'den yazılı olarak hadis rivâyet edenler arasında zikretmektedir. Yine Mücâlid b. Saîd'in Hz. Peygamber'in hayatına dair eserinin aslında Şa'bî'ye ait olup Mücâlid'in yardımıyla kayda geçirilmiş olabileceğini iddia etmektedir.⁸⁴ Şa'bî'nin siyer megâzi alanında kitaplarının bulunması, beytülmalin hesap işleriyle ilgili bir deftere sahip olup onun üzerinde çalışması, Şa'bî'nin hayatı boyunca yazıya karşı şiddetli bir tavır takınmadığını net bir şekilde göstermektedir. Bu nedenle onun dönemin şartları gereği veya üstlendiği vazife gibi sebeplerle yazıyı kullandığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

4.4. Çok Hadis Rivâyetine Yaklaşımı

Hz. Peygamber'in din üzerindeki otoritesini ve konumunu bilen sahabîler rivâyetleri hıfz etmeye ve ilk muhataplarının algıladığı şekliyle

⁷⁹ Ebû Bekir Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi li Ahlâki'r-Râvî ve Âdabi's-Sâmi*, thk. Mahmûd Tahhân (Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1403/1983), 1/255.

⁸⁰ Sehâvî, *Fethu'l-Muğâs*, 3/37.

⁸¹ Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdîrahman er-Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1404), 375.

⁸² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2/22.

⁸³ Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tebzîbu't-Tebzîb* (Hindistan: Dâiretü'l-Maarif en-Nizâmiyye, 1326/1908), 4/215.

⁸⁴ Muhammed Mustafa el-A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyeti*, çev. Hulusi Yavuz (İstanbul: İz, 1993), 47,140.

muhafaza ederek korumaya gayret göstermişlerdir. Ancak zamanla çoğalan rivâyet yekûnu, râvilerin zabtından kaynaklanan bazı kusurlar nedeniyle hadislerin nakli sırasında birtakım yanlışlıkların yapılmasına, rivâyetlerin bağlamından koparılarak yanlış anlaşılmasına sebep olduğu da görülmektedir. Şa'bi, “Önceki salibler çok sayıda hadis rivâyetinden boşlanmazlardı. Şayet şu anki aklım olsaydı ancak hadis ehlinin üzerinde ittifak ettiği hadisleri naklelerdim”⁸⁵ sözü Şa'bi'nin çok sayıda hadis rivâyetini hoş karşılamadığını gösterdiği gibi, dönem içerisinde çok fazla bilinmeyen garip rivâyetlerin de tedavülde olduğunu göstermektedir. Bu husus resmi tedvîn faaliyetinin sebeplerinden biridir diyebiliriz. Nitekim bu konu ve bundan sonraki başlıklar altında ele alacağımız bazı hususlarda görüleceği üzere, o devire kadar hadis kitabının hoş karşılanmamasına mukabil hemen hadis yazımının teşvik edilmesi, nüshaların artması, nüsha ve yazılı belgelerin imlası, istinsahı ve muhafazası etrafında birçok görüşün ortaya atıldığını görmekteyiz. Hadis usûlüne dair terimlerin zuhur etmesini de bu ortak sebeplerden bağımsız ele alamayız.

4.5. Hadislerin Mana Olarak Aktarılması

Hadislerin kısaltılarak veya müteradif kelimeleriyle nakledilmesi meselesi hicrî ilk iki asır ile sınırlı tutulmuş, yazılı edebiyat ürünlerinin ortaya çıktığı tedvîn ve tasnif dönemlerinden sonra mana ile rivâyet hoş karşılanmamıştır. Bununla beraber o, sözlü rivâyet kültürünün hâkim olduğu dönemlerde hadis tahammülünü kolaylaştıran bir metod olarak görülmüştür.⁸⁶ Şa'bi'nin bu husustaki görüşü de aynı minvaldedir. İbn Sîrîn; Şa'bi, İbrâhim en-Nehaî ve Hasan el-Basrî'nin hadisleri işittikleri gibi rivâyet etmelerinin kendileri için daha hayırlı olacağını ifade etmektedir.⁸⁷ Nitekim Şa'bi, hadislerin rivâyeti konusunda Hatip el-Bağdâdî'nin Ashâbu'l-Meânî olarak adlandırdığı, tabiîn döneminin üç

⁸⁵ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 1/65.

⁸⁶ Hasan el-Basrî'nin (110/728): “Şayet mana olmasaydı, hadis nakletmezdik.” Süfyân es-Sevrî'nin (161/778): “Bir hadisi işittiğimiz şekliyle aktarmak isteseydik bir harf dahi nakledemezdik.” Vekî b. Cerrâh'ın (197/812): “Şayet mana geniş olmasaydı, insanlar helak olurdu.” ifadeleri bu durumu göstermektedir. Bkz. Sehâvî, *Fetbu'l-Muğzî*, 3/143.

⁸⁷ Dârimî, *Mukaddime*, 31.

önemli ismi arasında zikredilmekte,⁸⁸ isnad ve metninde görüldüğü gibi rivâyetlerin takdim-tehir edilmesinde, kısaltılarak aktarılmasında bir beis görmemektedir.⁸⁹ Bu hususta İbn Avn; “*Hasen el-Basrî, İbrâhim en-Nehaî ve Şa’bî hadisleri manaları ile naklelerdi. Kâsım b. Muhammed, Recâ b. Hayve ve İbn Sîrîn ise hadisleri lafzıyla oldukları şekilde naklelerdi*” demiştir.⁹⁰ Şa’bî hadislerin mana ile rivâyet edilebileceğini sahâbeden İbn Abbas’a dayandırmaktadır. İbn Abbas’a “*Sen bize bir gün bir hadis naklediyor ertesi gün onun lafızlarını değiştiriyorsun*” demiş İbn Abbas ise “*Sizin için hadislerin manalarını ezberlememizden razı değil misin*” diyerek karşılık vermiştir.⁹¹

Râvinin rivâyetlerinde dil, gramer ve irab hatası olduğunda İbn Sîrîn, Ebû Ma’mer İbn Sahbera ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm gibi bir kısım âlime göre râvi hadisi işittiği şekilde hatasıyla nakletmelidir. Bu durum onların lafza aşırı bağılıkları ve mana ile rivâyeti hoş görmemelerinden kaynaklanmaktadır. Şa’bî ise hadislerin lafzen veya manen nakli sırasında ortaya çıkan gramer, irab hatalarının da düzeltilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁹²

4.6. Hadis Naklinde Meclis Adabı

İlim meclisleri, dinin mahiyetinin anlaşılması ve insanlara aktarılmasında önemli bir rol oynamaktır. İlmî yüceltmek, Allah’ı ve Rasûlünü yüceltmek olarak görüldüğü için bu meclislere dair ilk dönemlerden itibaren pek çok ahlak kuralı ortaya konulmuş ve bunlara riâyet önem kazanmıştır.⁹³ Şa’bî’nin hayatı incelendiğinde de onun, ilim tahammül usûlüne dair görüş ve tutumlarına rastlamak mümkündür.

⁸⁸ Diğer iki isim İbrâhim en-Nehaî ve Hasan el-Basrî’dir. Bkz. Ebû Bekir Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmî’r-Rivâye*, thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl (ed-Demmâm: Dâru İbni’l-Cevzî, 1432), 1/416.

⁸⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 13/468.

⁹⁰ Ebû’l-Ferec Zeynuddîn Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî İbn Receb, *Şerhu İleli’t-Tirmîzî*, thk. Humâm Abdurrahim Saîd (Zerkâ: Mektebetü’l-Menâr, 1407/1987), 425.

⁹¹ Râmeühürmüzî, *el-Muhaddisu’l-Fâsıl*, 537.

⁹² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 13/469; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1/429.

⁹³ Bu yaklaşım daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Bkz. Ebû Kâsım el-Huseyn b. Muhammed Râğib el-İsfehânî, *Muhâdarâtu’l-Udebâ ve Muhâverâtu’s-Şuarâ ve’l-Beleğâ* (Beyrût: Şirketu Dâru’l-Erkam b. Ebî’l-Erkam, 1420), 1/52.

Ders öğretim metodunda fiziki şartlar hakkında düşüncesini belirten Şa'bi, ilim meclisinde ders halkası genişlediği zaman dersin bağırma ve fısıltıdan ibaret bir hale geldiği, verimin azaldığı görüşündedir.⁹⁴ Meclise ilim sahibi değerli bir kişi geldiğinde ona hürmet ederek ikramda bulunur,⁹⁵ bu kişinin bilgisinden görüşlerinden istifade etmeye çalışırdı. Mescitten ayrılacağı zaman şu duayı yapardı:

“Ben şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur. O'nun ortağı yoktur. O birdir.

Ben şehadet ederim ki, Hz. Muhammed onun kulu ve Rasûlüdür.

Ben şehadet ederim ki din onun ortaya koyduğuudur.

Ben şehadet ederim ki, İslâm onun anlattığı gibidir.

Ben şehadet ederim ki, Kitap indirildiği gibidir.

Ben şehadet ederim ki, hadis onun söylediği gibidir.

Ben şehadet ederim ki, Allah'ın varlığı ve birliği apaçık bir gerçektir.”

Kalkacağı zaman da “*Cenab-ı hak, bizden Muhammed'e selam söylesin.*”⁹⁶ Ya da daha kısa bir şekilde günahlarına kefaret olması için “*Ben Allah'ı Ulûhiyet makamına yakışmayan sıfatlardan tenzih eder ve O'na hamd ederim. Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet ederim. Ondan af diliyor ve tevbe ediyorum.*” derdi.⁹⁷

4.7. Hadislerin İsnâdı Hakkında Araştırma Yapması

Hiz. Osman'ın vefatından sonra ortaya çıkan olaylar, İslâm tarihinde “fitne” olarak adlandırılmış, Müslümanlar arasında kargaşanın hâkim olduğu, güvenin azaldığı bir sürece sebebiyet vermiştir. Şa'bi'nin ifadesiyle Medine'de Hiz. Peygamber'in ashâbından yirmi bin -bir başka rivâyette on bin- kişinin bulunduğu bir döneme tekabül eden siyasi

⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/254.

⁹⁵ Beyhakî, *el-Medhal*, 400.

⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/255.

⁹⁷ Ebu'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh*, thk. Hâdî Umeyr el-Medhalî (Medine: Imâdetu'l-Bahsi'l-İlmî, 1404/1984), 2/740.

ayrışmalar⁹⁸ ilim ehlini de sahâbeden kendilerine bir aracı yoluyla ulaşan rivâyetlerin kaynağını da sorgulamaya sevk etmiştir. Şa'bî'nin “*Bu ümmetten hiçbir kimse için Hz. Ali hakkında olduğu kadar yalan söylenmemiştir*”⁹⁹ ifadesi, bu krizin rivâyetlere yansıyan tesirini gözler önüne sermektedir. Devrin âlimleri ve râvileri nezdinde isnad tatbikine başlamasına neden olduğu ifade edilen olayların çoğuna ev sahipliği yapan Kûfe şehrinde “râviye güven” konusu ön plana çıkmış; ortaya çıkan probleme yine kendisi çözüm bulmuştur. Bu olayların yaşandığı ilk asırda râviler ve rivâyetleri hakkında değerlendirme yapan altı münekkitten üçü Said b. Cübeyr, İbrahim en-Nehâî ve Şa'bî Kûfelidir.¹⁰⁰ Bu minvalde tabîinin önemli âlimlerinden olan Şa'bî, İbn Sîrîn ve Zühri'nin ismi ilk isnad araştırması yapan kişiler arasında zikredilmektedir. Rabî b. Huseym tarafından aktarılan bir rivâyet için Şa'bî'nin “Bunu sana kim nakletti?” sorusunu sorması Yahya b. Saîd el-Kattan (198/813) tarafından isnad hakkında ilk araştırma yapan kişinin Şa'bî olduğu yönünde bir değerlendirme yapmasına neden olmuştur.¹⁰¹ Bunun yanı sıra Şa'bî hadislerin isnadsız bir şekilde doğrudan Hz. Peygamber'e dayandırılarak aktarılmasına da karşı çıkmaktadır. “*Hasen el-Basrî ile karşılaşsaydım onu “Rasûlullah şöyle buyurdu” demekten ahkoyardım. Ben İbn Ömer ile altı ay beraber kaldım, tek bir hadis dışında “Rasûlullah şöyle diyor” dediğini işitmedim.*”¹⁰² sözü bu durumu göstermektedir.

4.8. Râvilerin İsim ve Künyelerine Dair Bilgiler Vermesi

Hadis râvilerinin isim, künye, lakab, nisbe gibi bilgileri, onların tanınması ve başka râvilerle karıştırılmaması açısından önem arz etmektedir. Şa'bî'nin bu anlamda Hadis ilmine katkılarını görmek mümkündür. Şa'bî, Hudeybiye günü Rıdvan bîatında Hz. Peygamber'e elini uzatarak bîatleşen ilk kişi olan Ebû Sinan el-Esedî'nin isminin

⁹⁸ Şa'bî, Sıffin savaşını ve Hz. Ali, Talha, Zübeyr arasındaki çatışmayı fitne olarak görmektedir. bkz. Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Osmâniyye* (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1411/1991), 10,175.

⁹⁹ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 1/65.

¹⁰⁰ Kahraman, *Âmir es-Şa'bî*, 167.

¹⁰¹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, 208.

¹⁰² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 2/196.

Abdullah b. Vehb el-Esedî olduğunu aktarmaktadır.¹⁰³ Ayrıca Mesrûk b. el-Ecda'nın künyesinin Ebû Aişe olduğunu belirten Şa'bi, onun ismi hakkında bize şu bilgilerin ulaşmasını da sağlamıştır: “Mesrûk Hz. Ömer'in yanına geldiğinde Ömer ona kim olduğunu sormuştu. Mesrûk “Ben Mesrûk b. el-Ecda'yım” diye cevap verince Ömer “el-Ecda şeytandır. Sen Mesrûk b. Abdurrahman'sın” dedi. Bundan sonra Mesrûk, ismini Mesrûk b. Abdurrahman şeklinde yazmaya başladı.”¹⁰⁴

4.9. Âdil Sika Râvinin Başka Bir Râviden Rivâyeti

Sika bir râvinin başka bir râviden aktardığı haberlerin o kişiyi ta'dîl edip etmeyeceği hususu klasik Hadis Usûlü eserlerinde ele alınan konularındandır. Âlimlerin birçoğuna göre âdil bir râvinin adını söylediği bir kişiden rivâyette bulunması hadis aldığı râviyi ta'dîl etmez. Aksini düşünenler ise, “kişi, rivâyette bulunduğu kimse hakkında herhangi bir cerh olduğunu bilirse bunu mutlaka söylerdi” görüşünü öne sürerek bunun ta'dîl anlamına geldiğini söylemişlerdir. Şa'bi'nin “Bana el-Hâris anlattı ki o yalancı bir kişidir...” sözü ise sika bir râvinin başka bir râviden naklettiği haberlerin o kişiyi ta'dîl etmeyeceği yönündeki görüşleri destekler nitelikte sunulmuştur.¹⁰⁵ Şa'bi'nin Hâris el-A'ver hakkında ağır cerh ifadeleri kullanıp ondan rivâyette bulunması, râvinin hadisini ihticâca uygun bulması dışında farklı bir amaç taşıdığını göstermektedir. O, Aver'in ilmi zayıflığını ashâbına tanıtmak suretiyle gerek döneminde gerekse sonraki nesiller içerisinde kendisinin sika bir râvi olarak görülmesi vehmine karşı önlem almış olmaktadır.

4.10. Hadis Öğrenmek İçin Yapılan Yolculuklar (Rihle)

Fetih hareketleri ile geniş İslâm coğrafyasında farklı beldelere dağılan sahâbe ile birlikte hadis malzemesi de geniş bir alana yayılmıştır. Hadis ve sünneti korumak, Hz. Peygamber'in çeşitli olaylar karşısındaki yaklaşımını, daha şumüllü ifadesiyle sîretini öğrenmek isteyen muhaddisler rihle faaliyetinin ilk örneklerini sergilemişlerdir. Hadis ve sünnet emanetinin ilk sahipleri olan sahabeden başlamak üzere ilerleyen

¹⁰³ Ebû Abdillâh Muhammed Hâkim en-Nisâbûrî, *Ma'rifetü Ulumi'l-Hadis*, thk. Seyyid Mu'zam Hüseyin (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1397/1977), 183.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/76.

¹⁰⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1/247; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/369.

asırlarda da devam ettirilen bu kutlu yolculukların, genelde İslâm ilim ve medeniyeti özelde Hadis ilimleri için emsalsiz derecede önem arz eden sebep ve amaçları vardır. Bunlardan bazıları, dönemi içerisinde az veya çok nebevî bilgiye sahip hafızası güçlü hocalarından ders almak, naklettikleri hadislerde âlî isnada sahip olmak, hadisin isnadında yer alan râviyi bizzat tanıyarak adalet ve zabt durumunu tesbit etmek, statü elde etmektir diyebiliriz. Şa'bî de duyduğu üç hadisi sahâbilerle görüşüp tahkik etmek için Kûfe'den Mekke'ye gitmiştir.¹⁰⁶ “Kişi, bir hadisi öğrenmek için Şam'ın bir ucundan Yemen'in en uzak yerine gitse onun seyahati boşa gitmez”¹⁰⁷ sözüyle hadis yolculuklarına yüklediği anlamı ortaya koymaktadır.

4.11. Hadisin Senedinde Hazfedilen (قال) Lafzı

(قال) lafzı bir hadisin isnadında arka arkaya gelirse (Haddesena Salih b. Hayyân **kâle: kâle** Âmir eş-Şa'bî) muhaddisler yazıda ikisinden birini hazfederler. Bu ifadenin hazfı, özetleme mahiyetinde caiz görülmüştür.¹⁰⁸ Buna mukabil Şa'bî, hadislerin isnadında râviler arasında tekrarlayan (قال) kelimesinin hadis nakli esnasında okunması gerektiği hususunda ilk görüş belirten kişilerden biridir.¹⁰⁹

4.12. Benzer Hadisleri Bir Konu Altında Toplaması

Şa'bî'nin benzer hadisleri bir konu başlığı altında bir araya getirerek arka arkasına zikreden ilk kişi olduğu ifade edilmiştir. Nitekim onun “*Bu talak hakkında kapsamlı bir babdır*” diyerek talak hakkındaki hadisleri sırayla zikretmesi buna delil olarak gösterilmektedir.¹¹⁰ Bu durum bize, tedvin faaliyetinin gelişigüzel bir şekilde veya rivâyetleri rastgele toplamak suretiyle oluşmadığını, doğru hüküm verebilmek adına amelî konulardaki hadislerin biraraya getirilmesine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu tutum daha sonra ortaya çıkacak tasnif türlerinin

¹⁰⁶ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, 224.

¹⁰⁷ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 4/313.

¹⁰⁸ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/552.

¹⁰⁹ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Süneni'l-Beşîr en-Nezîr fî Usûli'l-Hadis*, thk. Muhammed Osman el-Huş (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985), 77.

¹¹⁰ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, 609; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*, 2/285; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/94.

kapısını aralaması, ale'l-ebvâb adı verilen tasnif biçiminin ilk örneklerini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

4.13. Sadece Sika Râvilerden Hadis Nakletmesi

Şa'bî, İbn Ömer'in "Yalnızca güvenilir sika râvilerden hadis alınması" yönündeki tavsiyesini nakletmiş ve bu tavsiyeye kendisi de bizzat uymuştur.¹¹¹ Yahya b. Maîn'e göre ilim erbabı kimselerin kendisinden rivâyette bulunmadığı râviler meçhuldür ve ancak Şa'bî ve İbn Sîrîn gibi âlimlerin bir kişiden rivâyette bulunmasıyla kişi ma'ruf olur.

Bu makalede de görüleceği gibi, bu ve diğer başlıklar altında hülâsa olarak verdiğimiz tarihi bilgiler ve görüşler, günümüzün araştırma konularını oluşturan hadis ilimleri, literatürü, metodolojisi ve terminolojisinin mebdai bakımından önemli ipuçları vermektedir. Öyle ki burada, İbn Ömer'e, Şa'bî ve İbn Sîrîn gibi ulemaya atfedilen tedbirlerden hareketle henüz ilk asırda; sahabenin son zamanlarında ve kibâr-ı tâbîn döneminde râvilerin "meşhur olanlarından" rivâyet alıp tanınmamış olanlarından alınmamasını, ileride ıstılahlaşacak olan "güvenilir (sika, ma'ruf, meşhur...)" olanla ile "zayıf (mübhem, mechul...)" râvi ayrımının yapılmasını zaruri kılan şartların oluştuğunu söyleyebiliriz. Bazı hadis ilimlerinin ve ıstılahlarının ilk örneklerine bizi sevk eden bu beyanlara göre râviler arasında sika ve zayıf ayrımını yaptıran ne gibi mücbir sebeplerin olduğu ve bu sebeplerin sünnetin naklinde; hadisin rivâyetinde ne derece olumsuzluklara yol açtığı meselesi özel olarak ilgilenmeyi gerektirmektedir. Zira bu tedbirler kısaca sünneti korumaya yönelik önlemler olup ihtiyaca binaen uygulandığından sebeple kendi terminolojisinin de doğuşu demektir. Böylece ilk iki neslin kısa açıklamaları bize bazı hadis rivâyet ve dirayet ilimlerinin zuhurunun, buna bağlı olarak mütevazı seviyede usûl, ıstılah ve materyal oluşumunun en eski örneklerini vermektedir. Ancak biz, burada serdettiğimiz bilgilerin hepsinin, öncesiyle ve sonrasıyla irtibatına, makalenin hacmi endişesiyle temas edemeyeceğiz; sadece bu kıymetli görüşlerin değerine dikkat çekmeye kifayet edecek kadar birkaç bağlantıyı, burada yaptığımız gibi, ortaya koyacağız.

¹¹¹ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/353.

4.14. Hayatta Bulunan Kişilerden Hadis Nakli

Hatib el-Bağdadî'ye göre, Şa'bî, yaşayan kimselerden hadis nakletmeyi uygun görmemektedir. Nitekim İbn Avn (151/768) “Sana hadis nakledeyim mi” sorusuna Şa'bî “Yaşayan kimselerden mi, ölen kimselerden mi?” diyerek karşılık vermiştir. İbn Avn'dan “Yaşayan kimselerden” şeklinde cevap alınca Şa'bî “Bana hayatta bulunan kişilerden nakilde bulunma” demiştir.¹¹² Bu durum kişinin naklettiği rivâyetini daha sonra unutarak inkâr edebileceği endişesinden kaynaklanabileceği gibi, hadisi aracısız alma arzusunun da kaynaklanabilir. Ayrıca yaşayan insanların göz önünde olması onlara karşı duyulan sevgi ve nefretin hadis rivâyetine müessir olabileceği endişesi de bu hususta etkili olmuştur. Bize göre bu tavrın bir başka önemi ise, en kısa senedle hadis rivâyetinin önemidir. İleriki asırlarda, ilmi ve dini faydalara işaretten kıymeti ortaya konulan “âlî isnad” arayışının veya kısa isnada rağbetin ilk örneği olarak da görülebilmektedir.

4.15. Hadis Tahammül Metodları

Hadis tahammül yollarından ikincisi olan kıraat metodu, birkaç kişi dışında ilim ehlinin büyük bir kesimi tarafından makbul olarak kabul edilmiş; kıraatin hafızadan veya bir kitaptan olması arasında fark görülmemiştir. Şa'bî'nin kıraat /arz metodunun sıhhati hakkındaki görüşü muhaddislerin genel tavrına mutâbıktır ve bu metodu makbûl kabul eden âlimler arasında yer almaktadır.¹¹³ Nitekim Âsım el-Ahvel'in Şa'bî'ye arz ettiği fikhî hadisler neticesinde Şa'bî'nin ona icâzet verdiği ifade edilmektedir.¹¹⁴ Bu tesbitte de “icâzet” uygulamasının evveliyatını, icâzetin hangi şartlarda ve ne sebeple verileceğinin tatbiki örneğini görmekteyiz.

Talebenin, hocasının rivâyet ettiği hadisleri ihtiva eden nüshasından veya onunla mukâbele edilmiş başka bir nüshadan işittiği rivâyetleri hocasına teslim etmesi ve hocanın bu metinleri dikkatli bir şekilde inceleyerek öğrencisinin rivâyetine izin vermesine “münavele arzı” adı verilmektedir. Bu tür arz, Şa'bî, Alkame, İbrahim en-Nehâî ve

¹¹² Hatib el-Bağdadî, *el-Kifâye*, 1/337.

¹¹³ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/425.

¹¹⁴ Râmehmürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, 423.

daha pek çok âlime göre kuvvet ve derece bakımından semâ gibi değerlendirilmiştir.¹¹⁵ Şa'bi'ye göre arz semâdan ibarettir ve aralarında hiçbir fark yoktur.¹¹⁶ Şa'bi'nin "ımlâ" metodunu da kullandığı görülmektedir. Nitekim o, bir öğrencisine zekât ve ferâiz ile ilgili üç tomar bilgi yazdırmıştır.¹¹⁷ Câbir b. Abdillâh'ın sahifesinin Süleyman b. Kays dışında Ebu'z-Zübeyr, Ebû Süfyân ve Şa'bi tarafından da rivâyet edildiği ancak bunların rivâyetlerinin vicâde yoluyla olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁸

4.16. Cerh ve Ta'dîl İle İlgili Kullandığı Bazı Lafızlar

Her önüne gelen rivâyeti araştırmadan sorgusuz sualsiz alıp hadis biriktiren, hadis aldığı kişinin güvenilir olup olmadığına dikkat etmeyen kimse hakkında (حاطب الليل) ifadesi kullanılmıştır. Şa'bi'nin Katâde b. Diâme için kullandığı bu ifade¹¹⁹ daha sonra yaygınlık kazanmış ve İmam Mâlik, Dârekutnî gibi pek çok muhaddis tarafından da kullanılmıştır. Kendisinden yaklaşık yüz sene sonra yaşayan Şafî'nin "İsnadsız hadis alan kişinin durumu, gece odun toplayan kimsenin durumu gibidir. İçinde yalan olan bir kütüğünü alır da farkına varmaz"¹²⁰ sözü de bu ifadenin sonraki âlimler arasında yaygınlaştığını göstermektedir. Şa'bi; Hâris el-A'ver, Muğire b. Said ve Beyân b. Sem'ân hakkında ise "كذاب" ifadelerini kullanmıştır.¹²¹ Ayrıca, Rabî b. Huseym hakkında (من معادن الصدق) ta'dîl ifadesini,¹²² İbn Ömer'in hadiste iyi olduğunu belirtmek için (جيد الحديث) ifadesini kullandığı görülmektedir.¹²³ Bu son örnek, Şa'bi'nin hadisteki vasıfları

¹¹⁵ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/467.

¹¹⁶ Tâhir b. Sâlih el-Cezâirî, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslamiyye, 1416/1995), 1/475.

¹¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, 2/38.

¹¹⁸ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebi Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1371/1952), 136.

¹¹⁹ Ubeyd el-Cevherî Ali b. Ca'd, *Müsnedü İbn Ca'd*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996), 1/55.

¹²⁰ Halil b. Abdillâh Ebû Ya'lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadis*, thk. Muhammed Saîd Umar İdris (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1988), 1/154.

¹²¹ Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, 2/776.

¹²² Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, 2/573.

¹²³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2/373.

itibariyle bazı sahâbileri bile değerlendirmeye tabi tuttuğunu göstermesi açısından önemlidir.

4.17. ‘Adâlet’ Kavramı

Şa'bî'nin nazarında “âdil kişi”, “hakkında gizli ya da açık olarak güvenilirliğini yaralayan herhangi bir tenkid bulunmayan” ya da “dini hakkında fenalık yaptığı bilinmeyen” kişidir diye serdettiği tanımdan hareketle adalet kavramının kavramlaşmasının Şa'bî döneminde yapılan tespitlere dayandığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Tâbiîn döneminin, Hadis ilimleri bakımından önde gelen isimlerinden biri olan Şa'bî, Hz. Ömer'in halifeliği esnasında Kûfe'de doğmuş ve çok sayıda sahâbiyi görerek onlardan hadis nakletmiştir. Muhaddis kimliği ön planda olmakla birlikte, fıkıh, tefsir, kıraat, siyer, megazi, cebir ve edebiyat gibi alanlarda da kaynak konumundadır. Hafızasının kuvvetli oluşu, ilim elde etme hususunda arzu ve iştiağı, kıvrak zekâsı, nüktedan kişiliği, hikmetli sözlere olan düşkünlüğüyle tanınmış; yaşadığı devrin ilim insanları ve idarecileri tarafından takdir edilmiştir.

Fıkıh ilminde Kûfe ekolünün temellerini atan Abdullah b. Mes'ûd'un öğrencisi Ebû Hanife'nin de hocası olan Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî, her ne kadar Ehl-i hadis'in temsilcilerinden kabul edilmiş ve ondan re'yi eleştiren pek çok sözü rivâyet edilmiş olsa da onun fetvalarında re'y ve kıyası uygulamış olduğu görülmektedir. Kendisinden akli kullanmanın önemi, re'y sahibi olmayan âlimlerden uzak durulması yönünde ifadeler de nakledilen Şa'bî'nin, uzun yıllar Kûfe kadılığı yapmış olduğu göz önüne alındığında, re'y ve kıyasa tamamen karşı olması da mümkün gözükmemektedir. Nitekim ünlü Hanefî fakihî Cessâs'a göre Şa'bî'nin re'y ve kıyas kullanımı gündüz gibi aşikardır. Ona göre, Kûfe uleması re'y ve kıyası Şa'bî'den öğrenmiştir. Onun *sâhibu âsâr* olarak nitelendirilmesi hadis bilgisinin ve hafızasının oldukça güçlü olarak bilinmesi nedeniyledir. Bu müstesna âlimimizin zahiren re'y karşıtı olarak yorumlanmasına müsait görüşleri, sebepler, şartlar, maksad ve konusu bakımından dikkatlice incelenmeye değerdir. Çalışmada temas ettiğimiz gibi bu iltibasın yahut çelişki durumunun giderilebilir olduğunu düşünüyoruz.

Şa'bî'nin yaşadığı dönemin siyasi açıdan istikrarsız, hayatını geçirdiği bölgenin siyasi-itikadi fırkaların yoğun olduğu bir yer olması dolayısıyla aldığı rivâyetlerin isnadını araştırmış; râvilerin durumları hakkında sorgulamalar yapan ve isnad sistemini ilk başlatan kişilerden biri olarak kabul edilmiştir. Onun hadis öğrenimi ve tahammülündeki titiz yaklaşımı nedeniyle mürsel rivâyetleri pek çok münekkid tarafından kabul edilmiştir. Şa'bînin rivâyet veya sünnet hamulesini korumak ve muhafaza etmek amacıyla kendisinden önce dayandığı bir kaynak olmaksızın ortaya koyduğu yöntem ve tekniklere ilaveten kullanmış olduğu terimler, kendisinden sonra da geliştirilmiş ve daha sonraki uygulamaların kaynağı haline gelmiştir. Bu kaynaklık durumu, aynı zamanda gerek bazı usûl bilgilerinin gerekse ıstılahların en eski tarihini de bize işaret etmektedir diyebiliriz.

Şa'bî, Medine ehlinin ve diğer bölgelerin rivâyetlerini alma noktasında da gayret göstermiştir. Kûfe uleması arasında kendisiyle en çok karşılaştırılan İbrâhim en-Nehaî'nin ise yalnızca Kûfe ehlinin hadislerini aldığı ifade edilmiştir. Hâl böyle olunca Şa'bî, dağınık haldeki hadislerin, yazılı kayıtlar hüviyetinde olmasa bile “şifahi tedvîn” faaliyetinin de sağlam adreslerinden birisi olarak değerlendirilebilir.

Re'y ve kıyasta olduğu gibi hadislerin yazımı meselesinde de Şa'bî'nin adı “kitabete karşı” olan âlimler arasında zikredilmektedir. Ancak onun kitabete karşı değil ezberinin kuvvetli olması sebebiyle kitabete ihtiyaç duymadığını söylemek daha doğrudur. Nitekim o, öğrencilerine sıklıkla aldıkları rivâyetleri yazmalarını tavsiye etmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulmecîd, Abdulmecîd Mahmûd. *el-İtticâhât el-Fıkhyiye inde Ashâbi'l-Hadis fi'l-Karni's-Sâlisi'l-Hicrî*. Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1399/1979.
- Abdurrezzâk b. Hemmam. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Baskı., 1403.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî. *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*. thk. Muhammed b. Alî el-Ezherî. 5 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Fârûk, 1434/2013.
- Ali b. Ca'd, Ubeyd el-Cevherî. *Müsnedü İbn Ca'd*. thk. Âmir Ahmed Haydar. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1417/1996.
- Ali b. el-Medînî, Ebu'l-Hasen Ali b. Abdillâh el-Basrî. *el-İlel*. thk. Muhammed b. Alî el-Ezherî. Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1427/2006.
- A'zamî, Muhammed Mustafa. *İlk Devir Hadis Edebiyeti*. çev. Hulusi Yavuz. İstanbul: İz, 1993.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *el-Medhal ile's-Süneni'l-Kübra*. thk. Muhammed Ziyaurrahman el-A'zamî. Kuveyt: Dâru'l-Hulefâ lil-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *et-Tarihu'l-Kebîr*. thk. Hâşim en-Nedvî. 8 Cilt. Dâru'l-Fikr, ts.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *el-Osmâniyye*. Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1411/1991.
- Cessâs, Ahmed b. Ali Ebûbekir er-Râzî. *el-Fusûl fi'l-Usûl*. 4 Cilt. Vizâratü'l-Evkâfi'l-Kuveyt, 1414/1994.
- Cezâîrî, Tâhir b. Sâlih el-. *Tevcîbu'n-Nağar ilâ Usûli'l-Eser*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 2 Cilt. Haleb: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslamiyye, 1416/1995.
- Chronas: Enter History. "Chronas". *chronas.org*. 30 Mart 2020
- Darimî, Ebu Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân. *Sünen*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. Dâru'l-Muğni, 1421/2000.

- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed el-Verrak. *el-Künâ ve'l-Esmâ'*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1421/2000.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî. *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfîyâ*. 10 Cilt. Mısır, Es-Seâde., 1394/1974.
- Ebû Ya'lâ el-Halîlî, Halil b. Abdillâh. *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâ'l-Hadis*. thk. Muhammed Saïd Umar İdris. 3 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1988.
- Efendioğlu, Mehmet. "Tedvîn". *DİA*. 40/267-269. İstanbul, 2011.
- Fellânî, Salih b. Muhammed. *İkâzu Himem Evlâ'l-Ebsâr li'l-İktidâ bi Seyyidi'l-Muhâcirîn ve'l-Ensâr*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1398.
- Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kub b. Süfyân. *el-Ma'rife ve't-Târîh*. thk. Ekrem Ziyâ Umerî. 3 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.
- Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed. *Ma'rifetü Ulumi'l-Hadis*. thk. Seyyid Mu'zam Hüseyin. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1397/1977.
- Halife b. Hayyât, Ebû Amr. *Târîhu Halife b. Hayyât*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1397.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *el-Câmi li Ablâki'r-Râvî ve Âdabi's-Sâmi*. thk. Mahmûd Tahhân. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1403/1983.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *el-Fakih ve'l-Mütefekkih*. thk. Adil b. Yusuf el-Ğarazi. 2 Cilt. Suudî Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421/2000.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*. thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl. 2 Cilt. ed-Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1432.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Hâzîmî, Zeynüddin Ebû Bekir Muhammed b. Musa. *Ucâletü'l-Mübtedî ve Fudâletü'l-Müntehâ fî'n-Neseb*. thk. Abdullâh Kennûn. Kahire, 1973.
- İbn Abdi Rabbih, Ebû Amr Ahmed b. Muhammed. *el-İkdi'l-Ferîd*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404/1983.

- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî. *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih*. thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî. 2 Cilt. Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1425/2003.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen ed-Dımeşkî. *Târîhu Dımeşk*. thk. Amr b. Ğurâme el-Amravî. 80 Cilt. Dâru'l-Fıkr, 1415/1995.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Beyrût: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1371/1952.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyîb. 13 Cilt. Suudî Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419/1998.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Edeb*. nşr. Muhammed Rıdâ el-Kahvecî. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1420/1999.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Absî. *el-Musannef*. thk. Muhammed Avvame. 21 Cilt. Dâru'l-Kıble, 1427/2006.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed. *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh*. thk. Hâdî Umeyr el-Medhalî. 2 Cilt. Medine: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî, 1. Basım, 1404/1984.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tebzîbu't-Tebzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiretü'l-Maarif en-Nizâmiyye, 1. Basım, 1326/1908.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*. thk. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrût: Dâru's-Sâdır, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed el-Bustî. *Meşâhîru Ulemâi'l-Emsâr ve A'lâmu Fıkahâi'l-Aktâr*. thk. Merzûk Ali İbrahim. Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 1411/1911.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik. *es-Sîretü'n-Nebevîyye*. thk. Mustafa es-Sakkâ vd. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbi'l-Halebî, 1375/1955.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*. el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1420/1999.

- İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *Târîhu İbn Maîn (ed-Dûrî rivayeti)*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. 4 Cilt. Mekke: Merkezu'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, 1399/1979.
- İbn Mâze, Ebu'l-Meâlî Mahmûd b. Ahmed. *el-Muhîtu'l-Burbânî fi'l-Fıkhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004.
- İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynuddîn Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî. *Şerhu İleli't-Tirmîzî*. thk. Humâm Abdurrahim Saîd. Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Haşîmi. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. İhsan Abbas. 11 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdir, 1968.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman Takıyyuddîn. *Ma'rifetü Envâi Ulumi'l-Hadîs (Mukaddime)*. thk. Nureddîn İtr. Suriye: Dâru'l-Fıkr, 1406/1986.
- Kahraman, Hüseyin. *Ehl-i Re'y Yurdu Kâife'de Özgün Bir Hadis Alimi Âmir eş-Şa'bi*. Bursa: Emin Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Kandemir, M. Yaşar. "Şa'bi". *DİA*. 38/217-218. İstanbul, 2010.
- Kara, Cahid. "Âmir eş-Şa'bi'nin Siyer Kaynaklarındaki Rivayetlerinin Muhteva Açısından Değerlendirilmesi". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/17 (2020), 15-42.
- Kâsım b. Sellâm, Ebû Ubeyd el-Herevî. *Kitâbu'l-Emvâl*. thk. Ebû Enes Seyyid b. Receb. 2 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Fazîle, 1428/2007.
- Kasımî, Muhammed Cemâlüddîn. *Kavâidu't-Tabdîs min Funûni Mustalabi'l-Hadîs*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kelâî, Ebu'r-Rebî Süleyman b. Mûsâ. *el-İktifâ' bimâ Tedammenebû min Megâzî Resûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*. thk. Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali. 4 Cilt. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1417.
- Krenkow, Fritz. "Şa'bi". *İslam Ansiklopedisi - İslâm Âlemi, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati*. C. 11. İstanbul: MEB Yayınları, 1979.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Basrî. *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*. Beyrût: Mektebetü'l-Hilâl, 1421.

- Nesefî, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed. *el-Kand fî Zikri Ulemâi Semerkand*. thk. Yusuf el-Hâdî. Vizâratü'l-Evkâf, 1378.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *et-Takrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Süneni'l-Beşîr en-Nezîr fî Usûli'l-Hadis*. thk. Muhammed Osman el-Hušt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985.
- Râğîb el-İsfehânî, Ebû Kâsım el-Huseyn b. Muhammed. *Muhâdarâtu'l-Udebâ ve Muhâverâtu's-Suarâ ve'l-Beleğâ*. 2 Cilt. Beyrût: Şirketu Dâru'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1420.
- Râmehürmüzî, Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdirrahman. *el-Muhaddisu'l-Fâsil beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*. thk. Muhammed Accâc el-Hatîb. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 3. Basım, 1404.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed. *el-Kesf ve'l-Beyân*. 33 Cilt. Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015.
- Sehâvî, Ebû Hayr Muhammed b. Abdurrahmân Şemsuddîn. *Fethu'l-Muğş bi-Şerh Elfiyyeti'l-Hadis li'l-İrâkî*. thk. Ali Hüseyin Ali. 4 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003.
- Sezgin, Fuad. *Târibu't-Turâsi'l-Arabî*. 4 Cilt. Câmîatü 'l-İmam Muhammed b. Suûd, 1411/1991.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Durru'l-Mensûr*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1432/2011.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbu'n-Nevâvî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. 2 Cilt. Beyrût: Mektebetü'l-Kevser, 2. Basım, 1415.
- Şa'rânî, Abdulvehhab b. Ahmed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. 2 Cilt. Mısır, 1315.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târibu'l-Ümem ve'l-Mülûk*. 5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407.
- Ürkmez, Ahmed. "Tarih Kaynaklarından Özgün Bir Hadisçi Portresi: Şa'bî". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2009), 123-152.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men lehu Rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme - Ahmed Muhammed Nemir Hatîb. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslamiyye, 1413/1992.

- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb Arnâût. 25 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tezķiretü'l-Huffâz*. thk. Zekerıyyâ Umeyrât. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiri'l-A'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 2003.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayruddîn. *el-A'lâm: Kâmûsü Terâcim*. nşr. Zübeyr Fethullah. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 15. Basım, 2002.